

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/2, p. 121-138

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11405>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 03.02.2017 ✓ Accepted/Kabul: 20.03.2017
✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Yüksel METİN - Yrd. Doç. Dr. Hulusi YILMAZ – Yrd. Doç. Dr. Bayram POLAT

This article was checked by iThenticate.

DİNSEL MİLLİYETÇİLİK

Bülent KARA*

ÖZET

Sosyolojinin ilgi alanına girmekte olan din ve milliyetçilik kavramları, yüklendikleri anlamlar ve bu anlamların toplumsal bir ifadesi olarak aynı zamanda bireylerin toplumsal yaşamdaki kimliklerini temsil etmektedir. Bireyin sosyal yaşamda temsili konusu; siyasal alandaki varlığını ve duruşunu da içerdiğinden kimlik kavramının siyasal tartışmalar ve politikalarla da sıkı bir ilişkisi bulunmaktadır.

Bu makalede kimlik, din ve milliyetçilik kavramları ele alınmaktadır. Din ve milliyetçilik kavramlarının tarihsel süreç içinde tek fertlere ve toplumlara mal oluşu, bu kavramların; sosyal ve siyasi değişimler neticesinde aydınlar tarafından tekrar ele alınarak yüklendikleri manaların değişimi ve birer mefkureye dönüşerek ideolojize olmaları; sosyal, kültürel ve siyasi arka planlarıyla entellektüellerin bu kavramları tekrar ele almasının sosyolojik önemi üzerinde durulmaktadır.

Bu bağlamda bu makalede ‘milliyetçi kimlik’ tekrar tartışma konusu olmaktadır. Bu vesileyle öncelikle “millet” ve “milliyetçilik” kavramlarının tarifi ve çerçevesi irdelenmiştir. Sonrasında, dini de yanına alarak insanlara kendini kabullendirebilmeyi amaçlayan milliyetçi hüviyetin Osmanlı’dan itibaren Türkiye’deki macerası izlenmiş “dinsel milliyetçi kimliğin” tarihi dönüm noktaları irdelenmiş ve Türk mütefekkirlerinin meseleye ilişkin fikirlerine yer verilerek dinsel milliyetçilik tartışmalarına katkıda bulunmaya çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle din, millet ve milliyetçilik kavramlarının çerçevesi incelenmiştir. Milliyetçiliğin dinsel formu ortaya konularak dinsel milliyetçiliğin tarihi durakları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde Türkiye’de dinsel milliyetçilik konusunda Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek ve İsmet Özel değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Din, Dinsel Milliyetçilik, Toplumsal Yaşam

* Doç. Dr. Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, El-mek: bkara@ohu.edu.tr

RELIGIOUS NATIONALISM

ABSTRACT

The concepts of religion and nationalism, which are of interest to sociology, mean what they mean by their implications and at the same time represent the identities of individuals in social life as a social expression. Representation of individual in social life; Political context and stance, the concept of identity is closely related to political debates and policies.

In this article, the concepts of identity, religion and nationalism are discussed. The concepts of religion and nationalism are the property of individuals and societies in the historical process; Social and political changes, the intellectuals rethink and reintegrate them into ideologies; Social, cultural and political backgrounds of the intellectuals, the sociological importance of reconsidering these concepts is emphasized.

In this essay, 'nationalist identity' becomes a topic of discussion again. In this way, firstly the definition and framework of the concepts of "nation" and "nationalism" are examined. Afterwards, the nationalist identity which aims to accept the religion as well as the religion, has been examined and the historical turning points of the "religious nationalist identity" in Turkey have been examined since the Ottoman Empire.

In the study, firstly the framework of the concepts of religion, nation and nationalism is examined. The religious form of nationalism has been put forward and attempts have been made to determine the historical stops of religious nationalism. In the last part of the study, Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek and İsmet Özel were evaluated on religious nationalism in Turkey.

STRUCTURED ABSTRACT

The concepts of religion and nationalism, which are of interest to sociology, mean what they mean by their implications and at the same time represent the identities of individuals in social life as a social expression. Representation of individual in social life; Political context and stance, the concept of identity is closely related to political debates and policies.

In this article, the concepts of identity, religion and nationalism are discussed. The concepts of religion and nationalism are the property of individuals and societies in the historical process; Social and political changes, the intellectuals rethink and reintegrate them into ideologies; Social, cultural and political backgrounds of the intellectuals, the sociological importance of reconsidering these concepts is emphasized.

In this essay, 'nationalist identity' becomes a topic of discussion again. In this way, firstly the definition and framework of the concepts of "nation" and "nationalism" are examined. Afterwards, the nationalist identity which aims to accept the religion as well as the religion, has been examined and the historical turning points of the "religious nationalist identity" in Turkey have been examined since the Ottoman Empire.

Turkish Studies

The revolution that is summarized as globalization brings together political and social identities becoming slippery, hybridization and alienation, pluralization. On one hand local invitations are printed on the other side while discussions continue in the direction of the end of the nations. In this confusion, the so-called 'nationalism' which is said to have introduced the subjective identities to the individuals is being discussed again. This study aims to follow the adventure of nationalism, which aims to attract people to religion by taking religion.

The interdependent use of the notions of "dincilik" and "nationalism" in our country (especially in the left political jargon); More intense than that is the "reactionary-fascist" concepts of socialists. This twinning is based on an experiment that originated from the anti-communist reactionary environment of the period of '1960s-1980s', the most serious politicized of our country. And it reflects the ongoing effects of Kemalizmin on the left which is raised by kneading with experience. Lakin is not only able to illuminate the link between that experience, nationalism, and religious and religious ideology. It is neither theoretically possible nor practical in the current political plane.

The religion that determines the axes of the map of meaning for the human world in the pre-modern era; Has been influential in shaping nationalist thoughts. On the contrary; Nation and nationalism constructions, the religious shaping of the religion has been determined. Those who advocate that religion is in ideology, or more precisely, that religious sentiment and thought are positioned as an ideology and a worldview as others, claim that it is rooted in the existence of religious nationalism.

That the nationalist mindset transforms and maintains the religious imaginations, unlike the shallow modernist interpretations; Nationalism emphasizes many researchers. This is the main course of Benedict Anderson's Imaginary Congregations. Benedict Anderson regards the nation as a system that ensures the continuity of the religious community as a cultural order that transforms the fortress into a continuity, a coherent way of maneuvering. (1993: 25-6) The essence of nationalism's process of transformation in religious imagination is the secularization of sanctity. Nationalism meets the need for spirituality and the sacred concept with modern transcendence. The place of application of this transcendence is the nation itself. Everyone, the sky is a nation, a self-love style, a partnership has glorified itself.

Nationalism has a character with modernity and a character with religion and emotion. Nationalism is the emergence of a new mystery, a rationalization of what is to be realized; It is a mermaid to have received a sense of community; To abstract concepts, values, and concepts about "analytical reason, cold intelligence, destructive atomic unification, soulless mechanicalism, intensifying foreign influences, unilateral empiricism, rootless cosmopolitanism, human nature, right, law, with an enthusiastic discourse of enthusiastic and grateful The insensitivity to cultures ". (Isiah Berlin)

Keywords: Nationalism, Religion, Religious Nationalism, Social Life

GİRİŞ

Küreselleşme olarak özetlenen çığır, siyasal ve toplumsal kimliklerin kaygan hale gelmesini, melezleşerek yabancılaşmasını, çoğullaşmasını beraberinde getiriyor. Bir taraftan uluslar döneminin son bulduğu istikametindeki tartışmalar devam ederken öbür taraftan lokal davetiyeler basılıyor. Bu karmaşada bireylere tözsel kimlikler takdim ettiği söylenen ‘milliyetçilik’ tekrar tartışılıyor. Bu çalışma yanına dini alarak insanlara tutunum sağlamayı hedefleyen milliyetçiliğin serüvenini izlemeyi hedefliyor.

Milliyetçilik; kültür, tarih ve dil birliğine dayanmış olan halkın ve devletin salt ve esas bir kıymet olduğunu kabullenen anlayış olarak tanımlanabilir. Milliyetçilik, beşeriyetin birbirlerinden değişik uluslara ayrıldığına ve biricik uygun ve yasal siyasal birimin millet olduğu inancındadır. Milliyetçilik, milletin değişik bir uygarlığın sahibi olarak tekrar canlı hale getirilmesini amaçlar ve bu nedenle politik hedeflerden çok; din, dil, yaşam biçimi vb öğelerin müdafaa edilmesine ve kuvvetlendirilmesine yönelmiştir. Millet nedir? sualine gerçeğe uygun bir tutum burada icap edebilir.

Toplumsal oluşu anlatan, fertleri bütün olarak tarif eden "millet" nosyonunu mütalaa ederken ve buradan yola çıkarak bir "milliyetçilik" kavramlaştırması oluştururken, bu nosyonu mana ve kaplamaları değişik olan diğer benzer nosyonlarla karşılaştırmamızın faydalı olabileceğini düşünüyorum. Toplum (cemiyet), cemaat, ırk, kavim, aşiret ve benzeri kavramların milletle ilgisi hemen dikkatleri çeker. Dikkatlerimizi çekmekte olan bir başka husus da, birlikteliği anlatan bu sözcüklerin, bünyesinde barındırdığı bağlanma etkenleri arasındaki başkalıklardır. Mesela, "aşiret" te tamamıyla kan bağı, ailevi ilişkiler şeklinde sınırlı bir alan çizilirken, aşiret içinde ırk vurgusu bulunmaz. "Rk" ta ise vücutların biyolojik ve fiziksel nitelikleri belirleyicidir. Diğer taraftan cemaat, membaı maddi olmayan kültürel yönelimler temelinde meydana gelmiş bir beraberliği kastetmektedir. Irkçılık veya cemaatçılık bu sözcüklerin taşıdığı anlamlarla ilgili bağların korunarak, diri tutulması yoluyla bünyelerinde toplumsallaşma gayesini içeren kavramlardır. Ümmet kavramıysa yalnızca dini bağlamda teşekkül etmiş bir bütünlüğü anlatır.

Acaba; millet ve milliyetçilik kavramlarını yukarıdaki çerçeve kapsamında nereye konuşturmamız gerekmektedir? Sözü edilen kavramı geçmişte ya da günümüzde değişik manalarda kullanan kişilerin, bu kavrama yüklemiş oldukları manalar arasında bağlılık gözlenebilir mi? Bunların ötesinde milliyetçiliğe, kavramın önemli partnerlerinden olan din gözlüğü ile nasıl bakabiliriz? Sorularının yanıtlanmasına ve konuyla ilgili münbit kaynakların incelenmesine yöneliktir bu çalışma.

Çalışmamın ilk başlığı -belki biraz acemi ve abartılı bir ifade ile- insanlığın hayat pınarına: ‘din’e ayrılmıştır. Toplumsal pınarı besleyen en hararetli, en bereketli kaynak olan dinin milliyetçiliğe döküldüğü deltayı çizmeye çalıştığım bölüm ardından gelmektedir. Dinsel milliyetçiliği Türk siyasi tarihinden dinlediğim bölüm ise çalışmanın üçüncü başlığını oluşturmaktadır. Son bölüm ise, “değişik” Nurettin Topçu’nun, “değişmez” Necip Fazıl Kısakürek’in ve “değişken” İsmet Özel’in ayak izlerini takip ederek dinsel milliyetçiliği bulma çabalarını içermektedir.

1. Ned(en)ir Din?

Başlangıcını insanlık tarihi kadar eskilere götürebileceğimiz din, tarihsel dönemlerin tümünde fertleri ve toplumları etkisi altına alan en önemli müesseselerden biri olmuştur. Öyleki tarihin hangi dönemine bakarsak bakalım insanın yaşadığı her yerde her hangi bir dini tabiiyeti bulunmayan kişilere rastlanılmakla beraber dinsiz bir toplum bu güne değin görülmemiştir. Hakikaten, çağımızın en önemli dinler tarihçileri arasında sayılan Eliade de ilk insanın mütedeyyin

bir insan olduğunu ve anlamlı bir dünyanın yalnızca kutsalın keşfiyle mümkün kılınabileceğini iddia etmiştir. (Eliade, 1995: 1)

Burada, din nedir? sorusunun cevaplanması önem arz etmektedir. Kavram itibarıyla aşkın bir varlığa bağlanarak inanma ve bu imanın gerekli kıldığı fikir ve tatbiklerin tümü biçiminde tanımlanan din, bir iman, ahlak ve ibadet düzenidir.

Değişik dini tecrübeler; sistematik çalışmalar ve bütüncül bir din tarifi yapabilmeyi zorlaştırır. Ancak, bu, dinlerin tamamında bulunan *kutsallık* tezahürünün görülmesine engel teşkil etmez. En ilkel dinlerden en gelişkin dinlere değin, bütün dinlerin geçmişinin, kutsi hakikatlerin anlaşılmaları aracılığı ile kutsala ilişkin tezahürlerin birikimi olduğunu söyleyebiliriz; mesela, kutsalın her hangi bir şeyin, bir ağacın ya da taşın içinde açığa çıkmasından, bir Hristiyan açısından İsa'da ete kemiğe bürünmesi türünden ulvi bir kutsiyetin tezahür etmesine dek, süreklilik hali vardır. *(Eliade :Giriş)

Kutsallığın “kutsal kral”, “kutsal ateş”, “kutsal ağaç” biçimleri de vardır.(Yıldırım,1999 (Aktaran:J.Campbelli, *İkel Mitoloji 1*,s:242-243) s.28) Ancak, elçi ya da dini temsil eden lider önemlidir. Çünkü kutsal bilgiyi alarak inananlara o ulaştırır. İbadeti ya da kutsal ayini o yönlendirir. Cemaatin karizması o'dur. (Yıldırım,1999: 28)

Dinin bireyi olduğu derecede aynı anda bireyi aşmakta olan toplumsal nitelikleri de bulunmaktadır. Bu ise, dinin nesnelleşerek bir guruba, bir cemiyete mal olması anlamına gelmektedir. Din, özü gereğince, öncelikle tek tek bireylere nüfuz etse bile zorunlu olarak bireyleri aşarak, insanlar arasında bir köprü görevi yapar. (Freyer, 1964: 210) Dinsel bir cemiyet oluşturamayan bir din ölü doğan cenin gibidir (Günay, 1988:211). Böylece dinin en belirgin hususiyetlerinden birisi de cemaat oluşturması şeklinde görülür. Cemaat olarak adlandırılan dinsel gurup, önemli ölçüde türlü dini törenlerin ve ibadetlerin temsil biçiminde görünür. Bu halde cemaat dini mukaddesatla birleşerek kutsallaşır. İslamiyetteki *cemaat rahmettir* ifadesi akıllara gelebilir. (Yıldırım,1999 :29)

Dinin toplumsal bir karakter içermesi, onun diğer toplum ve/veya toplum olaylarıyla karşılıklı etki-tepki ilişkilerinin olması ve dini olayların belirli oranlarda coğrafik, sosyal ve kültürel değişkenlerle ilişkili olması anlamına gelmektedir. (Günay, 1986:43) Din, toplumun kendisini değişik şekilde ifade etme üslubudur. Tüm dinsel simgeler, etkileyicilik, ayin ve düşünceler aynı zamanda toplumun kendini ifade etmesi manasına gelmektedir (Yıldırım, 1999: 31)

Tüm dinler bir toplumsal yapıda meydana gelmekte ve gelişmektedir. Dinlerin objektifleşerek sosyalleştirici vasıta oluşu, bir topluma ait oluşu, bir cemaat teşekkül ettirmesi; dinsel hadiselerin belirli oranlarda ve karşılıklı şekilde diğer içtimai kurumsal ve kavramsal yapılara, coğrafi etkenlere ve bazı değişkenlere bağlı olduğunu gösterir.(Günay, 1988:211-212)

Dinle cemiyet arasındaki etkileşim titizlikle ve sistemli olarak irdelenmesi durumunda bunun öncelikle, dinin cemiyet üstündeki tesiri şeklinde varlığı görülebilir.

Kişisel manada fertlerin aşkın olan ile ilişki kurmalarını sağlama (Kara, 1997:112), dünya kurma (Berger, 1993:52) içerisinde yaşanan dünyayı tanıma ve yaşadığı dünyada insanın kendini belli bir yere konuşturmasının örneği olma (Mardin, 1995: 51) gibi bazı işlevler yüklenen din, toplumsal bazda da pekçok fonksiyon ifa etmektedir. Kuşkusuz dinlerin tümü öncekine göre az ya da çok değişikliğe uğramış yeni bir toplumsal model sunar. Sunulmakta olan bu değişim tasarımı, sosyal yaşamın şekillenmesinden ziyade kişisel eylemlerin yeniden biçimlenmesini zaruri kılmaktadır.

Çünkü, toplumsal alanın değişimi sosyal bir varlık olan insanı şekillendirmekten geçmektedir. Burada dinin göz ardı edilemeyecek bir etkisinin bulunduğu ve dinin ahlaki arka planıyla bu etkinin gerçekleşebildiği, onaylanan bir yargıdır.

Hiz. Muhammed'e sormuşlar:

-Din nedir?

-Din güzel ahlaktır!

Ahlâki bir kurum olarak din insanların istikametini belirler. Öyleyse fertlerin üstün ahlâkları ve erdem sahibi olmalarının şartlarını hazırlayan din ve Allah'a imandır. Milli Şairimiz Merhum Mehmet Akif ERSOY ne hoş ifade etmiştir:

"Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır,
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farzedilsin havf-ı yezdan'ın,
Ne irfanın kalır tesiri katiyyen ne vicdanın."

Diğer açıdan bakmak da yanlış olmayacaktır: toplumlardaki en önemli öğelerden biri olan din, yeni bir toplumsal modele geçiş esnasındaki sıkıntılı dönemlerde kendisine en fazla dayananı elemandır. Mesela, kuruluş devri ele alındığında, yeni Türk Devleti'nin amaçlarıyla örtüşen yeni bir düzlem ortaya koyma gayretlerinin var olduğunu görmekteyiz. Çağdaşlaşma ve modern bir toplum olma fikrinden yola çıkarak yeni bir "milli kimlik oluşturma", yenilikleri ve devrimleri kabul ettirme politikaları uygulamaya konulmuştur. Bu süreç içinde Mustafa Kemal Atatürk ilk Türkçe hutbeyi vermiş, birçok görüşünü halka anlatma ortamı olarak camiye seçmiştir.

M.Rahmi BALABAN tarafından derlenen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı "Son Asrın İlim ve Fen Adamlarına Göre İlim-Ahlâk-İman" isimli çalışmaya Diyanet İşleri Başkanlarından A.Hamdi AKSEKİ'nin yazmış olduğu "Önsöz"ün "Fertte ve Cemiyette Din İhtiyacının Sebepleri" başlığında şu sözler yer alır: "Fransız düşünürlerinden ve ünlü teoloji bilginlerinden Auguste Sabatier "Dinler Felsefesi" isimli eserinde şöyle demektedir: "Ben ne için dinliyorum? Sualini kendime sorduğumda şu yanıtı almaktayım: Ben dindarım, zira öbür türlü olmaya muktedir değilim; dindar olmak, benliğim ve varlığım için zaruri bir gereksinimdir. Bana diyorlar ki, "sendeki bu hal, verasetin -soyaçekimin-, terbiyenin, veyahut mizacın -yaratılışın- etkisinden doğmuştur. (Şöyle ki, sen mütebedeyin bir aile içinde yetiştin, dini terbiye aldın yahut sana özgü bir yaratılış.) Ben de onlara diyorum ki, her ne kadar kendi kendime defalarca bu yolda itirazlarda bulundum; bende bulunan din hissiyatının ebeveynlerimden geldiğini, veyahut yaratılışımın hususi bir etkisi olduğunu dile getirmek istedim, ama gördüm ki, böyle düşünceler, konuyu geriletmiyor ise de çözümüyor. Acaba kendimden öncekilere ve onlardan da evvelkilere bu his nerden geldi? Sorusuyla karşılaşıyorum ve bu soruya yanıt bulamıyorum. Buna ilaveten bireysel yaşamımda duymakta ve görmekte olduğum din gereksinimini insanın içtimai yaşamında daha güçlü ve en büyük kuvvet olarak görmekteyim. Zira dinin eteğine yapışmak konusunda o da benden geride değildir."

Hulasa, nereden bakarsak bakalım, din insan için bir gereksinimdir.

“Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına olanak yoktur.” (Kışlalı, 1999:257) derken Atatürk, dinin sosyolojik bir vakıa ve psikolojik bir ihtiyaç olduğuna dikkat çekenlerden biridir.

2. Milliyetçiliğin Dinsel Formu ?

Milliyetçilik (Nasyonalizm) bir millete ve o milletin çıkarlarına bağlılıktan ilham alan ve milleti siyasal yapılanmanın temel birimi olarak gören yaklaşımdır. Bu bakış açısının bir ideoloji oluşturup oluşturmadığı ise tartışma konusudur. İdeolojiye yakın olduğunu belirtmek doğru yol gibi görünmektedir. Öyleyse milliyetçiliğin damarını oluşturan ‘millet’ nedir? sorusunun tam yeridir.

Millet sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüğünde üç farklı manada açıklanıyor. Konumuzun temelini oluşturan birinci manası “çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus” şeklinde tanımlanmıştır.

Millet, aşiret-kabile, feodal sistemden daha yüksek seviyede donatılmış bir üst kuruluşa yükselmenin son evresidir. Sosyolojik olarak kavmilik, bir tür dayanışma ve kendini kendinde bulma sorgulaması şeklinde karşımıza çıkmaktayken; millet, kavmilik bilincine saygı duymak şartıyla halkların müşterek dil, din ve duyguda birleşmesidir. Milletler zorlama ile değil bir toplumsal tekamül neticesinde meydana gelmiştir. Millet modelinin maddesel savlarımızın objektif koşullarından doğmadığı, şuurumuzda oluşturduğumuz bir kategorik inşa olduğu bilinmektedir. (Yıldırım,1999 :133) Millet olma şuuru, milli devlet olma arzusu ile beraber inkişaf eder. Toplumların inançları, kültür değerleri ve sosyal yapılarındaki başkalıklar millet olma süreçlerinde de farklılıklar görülmesine yol açmıştır. (Koçak, 2009 Pozitif Gazete)

Milliyetçilik cereyanları farklı ülkelerde değişik fonksiyonlar ve farklı bir karakter kazanmaktadır. Milletlerin kendilerine has özelliklerinin ve içerisinde bulunmuş olduğu koşulların bunda önemli ölçüde payı bulunmaktadır. Endüstrileşme sırasında yok olmaya yüz tutan millî özellikleri korumak, millî birlik ve beraberliği temin etmek, millî bir devlet inşa etmek, yeni bir milletin doğmasına vesile olmak, sömürgeci ülkelere bir tepki olmak şeklinde vasıflar kazanabilmektedir. Üstelik bir milletin bünyesinde, milliyetçilikle ilgili aynı anda birden çok mana barındırdığı da doğrudur. Mesela, Ülkemizde XX. yüzyılın milliyetler çağı olduğu ve toplumların milliyet hissiyatları üstüne kurulmuş olduğu düşüncesinden yola çıkarak Türkçüler, milliyetçi yaklaşımı biraradalık namına fazlaca önemli sayarken aynı zamanda İslamcıların bu bakış açısını ümmette ayrımcılık oluşturan bir tehlike olarak kabul edip katiyyen reddettikleri görülmektedir.

Bir önceki başlık, toplumların ve insanların en temel elementlerinden olan ‘din’e ayrılmış olduğundan burada dine ilişkin ayrıntılı bir okumadan ziyade, dinin millet/milliyet kavramı eşliğinde bir okumaya tabi tutulmasının uygun olacağını düşünüyorum.

Din, milliyetçilikte tipik ve kritik bir yere sahiptir: dinsel milliyetçilik, vazgeçilmez bir hazineye sahip olan dini, asri bir müdahaleye tabi tutar, dini dünyevi saiklerle tekrar şerh eder, tekrar şekillendirmek ister. Dini, belki kendi namına olmaktan daha çok, otorite ve toplumun istikrarı bakımından kaçınılmaz addeder. Dindar olmaktan ziyade din bağına, dinin ritüellerine önem verir. Dinin her şeyden önce bir cemaat/toplum biçimi olma hususiyeti vurgulanır. İşte hakiki din ile dinin dünyevi formları arasındaki açığı sıfırlıyor olması, dinsel milliyetçiliğin din ile ilişkisinde kritik ve tipik olan noktasıdır. (Bora, 1998:58-59) Tipik olan, çağdaş bir yaklaşım olarak dinsel milliyetçiliğin dini tekrar formalize etmeye yönelerek geleneği kırılmaya uğratmasıdır; kritik olansa, bu muhafazakar müdahalenin gerçekte, bir bakıma kalıcılığını temin ettiği ve yeni yaşam dünyasını meydana getirdiği dini anlayışa, mütebedeyinliğe bir meydan okuma vasfı taşıması ve bu durumun

taşımış olduğu potansiyel gerilimdir. Bu çelişkileri ile birlikte, Din-Cemaat-Gelenek üçlemesinin, dinsel milliyetçiliğin dini kısmını tarif ettiğini de belirtebiliriz.

Millet-Devlet-Otorite üçlemesiye, dinsel milliyetçiliğin milliyetçi kısmının değer hiyerarşisini tanımlamamızda kolaylık sağlayabilir. Bu mütalaada Millet, Cemaat'e atfedilen mana ve önemin bir diğer anlatısıdır. Hakikatte millet yeni devirlerin cemaatidir. Birleşmenin idealist ve romantik tasavvurudur. (Yıldırım, 1999:135) Aynı Cemaat gibi, kutsal ve aşkın bir tarihsel ilintiye ve ögeçikleşmeye uğrayan sosyal münasebetlere karşı güvenilir bir tutamacı simgeler.

Bununla birlikte pekçok toplumda Milletin meydana gelişi, dini cemaatin kendisini tekrar tarif etmesinin bir mahsulüdür aynı zamanda.

Bundan başka Millete verilen ehemmiyet, "birey değil toplum" vurgusunu da temsil eder. Devlet yine toplumun bütünlüğünün ve istikrarının güvencesi olarak değerlidir ve o da Gelenek için bir teminat olabilir. Böylece insanların, Devlete aidiyeti ve kurumsal nizamla, yerleşik kurumlara katılmakla, tanrısal evrene de iştirak etmiş oldukarı, gelip geçici olmayı, dünyevi kavrayışı aştıkları sayılır. (Berger, 1993:67) Ayrıca bazı ifadeler ile kralın ve /veya devlet adamının Tanrının dünya üzerindeki temsilcisi olması, devlete kutsiyet atfedilemesine yol açar.

Genelde gelenek uğruna verilmekte olan bir savaşım olduğunda, milli bütünlüğü temin etme atılımlarında ve (özellikle ülkemizde) anti-komünist düşüncelerin harekete geçtiği zamanlarda, dinin ve milliyetçiliğin neredeyse bir kumaşın iki ayrı yüzeyi şeklinde görüldüğüne şahit oluruz. Türk tarihine ayaküzeri bir bakış dahi bu iddiayı kanıtlayacaktır.

Gelenek namına verilen reaksiyon, çoğu kez bir dini ıslahat arayışı ile birleşti ve bu süreçte dini dilin ve düşünce dünyasının çağdaş bir ifadeye dönüştürüldüğü görüldü. Dinsel mentalitenin çağdaşlaşması, bir ön milliyetçilik işlevini yerine getirdiği gibi, milliyetçilik ve dinsel ideoloji arasında daimi bir etkileşimi başlattı (hiç değilse İslam dünyası hakkında bunu söylememiz mümkün olacaktır) otantik geleneği canlandırmaya yönelik arayışın vadisindeki bu etkileşim, dinsel (İslamcı) ve milliyetçi cereyanlara muhafazakar bir düşünüş ve tavrın tohumlarını serpti. (Bora, 1998: 70) Anti-komünizmin, İslamcı muhafazakarlık ile Devlet muhafazakarlığının potansiyel asgari müşteregi olarak belirdi. İslamcılık modernliğe ve laikliğe yönelik reaksiyonlarını anti-komünizme yansıttı; böylece Soğuk Savaş'ın anti-komünist teyakkuz şuuru içerisindeki devlet politikası ile ahenkli bir zemine oturdu. Baskıcı Tek Parti devri ve mahrumiyetlerle geçen Cihan Harbi senelerinin biriktirmiş olduğu tepki karşısında Devletin yükselen siyasi ve manevi meşruiyet sıkıntısı, bu asgari müşteriğe ilave bir açılım sağladı. İslamcılıkla Devlet muhafazakarlığını birbirlerine yakınlaştıran ve İslamcılığın muhafazakarlık sıfatıyla inşa edilmesini sağlamlaştıran ideolojik sıva, dini milliyetçi söylem oldu. Milliyetçi-muhafazakarlık, dini, milletin birincil ya da 'eşit olanlar arasında birincil' bir ilkesi olarak ıslah etmeye ve meşru hale getirmeye yaradı. Bunu yaparken dini esas itibarıyla, Cemaat, Gelenek ve Ritüel yapılarına indirgedi ve dilini söyleme dönüştürdü.

Milliyetçiliğin kuru, bölücü ve yayvan olduğu cihetindeki fikriyat, din sosu dökülmüş bir milliyetçilik hazırlamıştır. Örnek olarak, Türkçülüğü şüphesiz fikren en güçlü şekilde savunan Yusuf Akçura Üç Tarz-ı Siyasette, "İslamiyette görmüş olduğumuz o güçlü teşkilattan, o pürhayat ve pürheyecan hissiyatından, hülasa sağlam bir birleşmeyi oluşturabilecek madde ve hazırlıktan hemen hiçbirisi Türklükte yoktur." demek suretiyle dinin hakkını teslim etmiştir; buna karşın yeni çağda "dinlerin siyasal önemlerini, güçlerini yitirdiklerine" dikkat çekerek, İslamında "toplumsal ve siyasal önemini koruyabilmesi için, Türklükle ittihadını, ırka yardımcı hatta hizmet edici olmasını" gerekli görmüştür. (Akçura, 1976:34-5)

3.Dinsel Milliyetçiliğin Tarihsel Durakları

3.1.Osmanlı'nın Son Döneminde Dinsel Milliyetçilik

Arapçadan dilimize geçen millet sözcüğü Osmanlılarda çoğu kez köken bilimsel tanımına uygun olarak din birliğini anlatacak şekilde kullanıldı. Beylikler devrinde soy birliği temel alınmış ise de devlet güçlenerek büyüdükçe din birliği millet olgusunun esasını teşkil etmişti. Millet kelimesinin Osmanlıcadaki ilk manası da din ve mezheptir. (Koçak,2009 Pozitif Gazete)

İslam, geleneksel Osmanlı içtimai sisteminin asli anlamlandırma çerçevesi iken, tüm müslüman bireyler bu çerçeve ile yaşama yönelirdi. Yaşamı bu çerçeve ile yorumlardı. Osmanlılar İslamiyetten edinmiş oldukları bilgiyle dünyaya hakim bir bakışla yönelmekteydiler (Yıldırım, 1999:107) Bu, Osmanlı Devleti'nin tarihi konumundan kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin, hilafet makamını elinde bulunduran bir İslam devleti olarak, ila'yı kelimetullah davası, yani "hak sözü" tüm cihana duyurmak gibi bir misyonu (bu misyonun hatırası) vardır. (Bora, 1998:16) Millet inşasına ve milliyetçiliğe sezgisel yönelimin dini canlandırma çabasıyla birleşmesi ve karışması, Osmanlı'da da oldukça barizdir. Osmanlı'nın son yıllarının siyasi fikir cereyanlarını ele alanlar, Türk milliyetçiliğiyle İslamcılığın içiçeliğini dile getirerek işe başlıyorlar.) Milli öznenin özle ilgili materyalini değil öznenin kuruluş sürecini temel aldığımızda ya da bir başka deyişle tematik olana değil problematik olana baktığımızda, İslam reformizmiyle modern milli devletin inşası arasındaki devamlılığı müşahade edebiliriz. (Bora, 1998:16) Türk milli hüviyetinin inşası neticeleri bakımından -Şerif Mardin'in ifadesiyle- dinin ön-milliyetçilik biçimi şeklinde görmüş olduğu fonksiyona güzel bir misaldir. Şerif Mardin'in "İslami rabitanın bir proto-milliyetçilik (ön milliyetçilik) şekli vasfıyla doğası"ndan söz ederken kasıta bu süreçtir. (1991:56) Çünkü, Osmanlı entelijansiyası, devleti ve dini canlandırma gayreti içinde, milliyetçiliği bir "cins ittiadı" olarak reddettikleri zamanda dahi, öznesini dini hüviyetin belirlediği bir milliyetçiliğe yöneldiler, İslam topluluğuna asri bir millet şeklinde bakmaya başladılar. Yusuf Akçura'nın meşhur eseri Üç Tarz-ı Siyaset'te İslamcılığın hareket tarzı üzerine şu ifadesi bu sürecin berrak bir özeti gibidir: "...her müslümanın en küçük yaşında ezberlemiş olduğu 'din ve millet birdir' kuralına uyarak tüm müslümanları, son dönemlerin millet sözcüğüne yüklediği manayla bir tek millet haline getirmeye çalışmak gereğine inandılar." (Akçura,1976:21)

Dinin milliyetçi tefsirleri ağırlıklı olarak 2. Meşrutiyetten sonra başladı. Türkçü hareketin önemli münevverleri, İslam mecmuasında, Balkan Savaşı'nın getirdiği mağlubiyetler üzerine Türk hüviyeti kontekstinde bütünleştirici bir din tefsiri getirmeye çalıştılar. (Yıldırım,1999:134) Meşrutiyet devrinde, İslamcıların söyleminde tefrika, uhuvvet, ittiad, vahdet şeklindeki İslami mefhumların milliyetçi bir söyleme oturması oldukça ilerledi. Abdülhamit devrinde gerek İslam vurgusu taşıyan vatan/millet mistifikasyonunun kuvvetlenmesi, gerekse milli devlete has faydacı bir diplomatik taktik olarak Panislamizm siyaseti, İslamcılığın milliyetçi bir şekle bürünmesini hızlandırdı. (Bora, 1998 :114)

Osmanlı Devleti'nin son yıllarıyla Cumhuriyet'in kuruluş devrine geçişe düşünsel müdahalelerde bulunan münevverlerin soy ağacı da İslamcılıkla milliyetçilik arasındaki geçişliliğin bir nişanesidir. Türkçülerin büyük bir kesimi İslamcıydı Türkçülük ve milliyetçiliğin kurucu mütefekkirlerinden addedilen Ziya Gökalp' in çalışması bir İslam modernistinin mesaisi olarak tarif edilebilir. Gökalp, dinle milliyetçilik arasında gerginliği, dini milliyetin temel bir ögesi olarak tanımlayarak aşmaya çalıştı. Devrin pekçok İslamcısına paralel bir şekilde İslam'ın medeni-modern değerlere yatkın olduğunu işleyerek, bu ahengi tekrar ortaya çıkaracak "muasır İslam Türklüğünü" aradı. Dini sosyal yaşamın bir tabakası olarak 'konuşlandırması', kutsalı toplumsallaştıran, toplumsalı kutsallaştıran modernist toplum mühendisliğinin sonucuydu. (Mert,1994:69-71)

3.2. Cumhuriyet'in kuruluşunda din ve milliyetçilik: Dinsel Milliyetçiliğin Kemalist Kültüralizmi

Milli mücadele döneminde de İslami hüviyet ağırlıklı bir rol oynadı. Çoğu bölgede Müdafaa-i Hukuk teşkilatlanması "İslam milleti"ni gâvur karşısında seferber olma göreviyle işe başladı. Abdülhamid tarafından imparatorluğun milli siyaseti olarak güdülen Panislamizm, ulusal mücadele idaresince devralınarak kullanılabilirdi.

Cumhuriyetin ilanının kabul edildiği kanunun 2. maddesinde, "Türkiye Devletinin dini, Din-i İslam'dır." denmişti. İslamcı milli şair Mehmet Akif in Ankara'nın teşvikiyle verdiği söylevler ya da orduya mahsus sipariş üzerine kaleme aldığı- ve İstiklal Marşına kıyasla çok daha güçlü dini içeriğe sahip olan- şiir Milli Mücadele'nin meşru hale getirilmesinde İslami bir milliyetçiliğin yaptığı hizmetin gösterilmesi açısından oldukça etkileyici misallerdir. Bu söylevlerde Milli Mücadele tüm dünya da İslamlığin ölmezliği namına savunulur. (Bora, 1998:116-117)

Çağdaşlaşmanın temel niteliği olarak millileştirme/milletleşme düşünüldüğü için de asıl kaygı İslam'ı millileştirmeydi; bu amacın esin kaynağında, Protestanlık/Luthercilik... Protestanlık modeli, İslam'ı çağdaşlaştırma savında daha önce Osmanlı entelijansiyasının da dikkatini çekmişti:2. Meşrutiyet devrinde Milletleşirme ve çağdaşlaşma sürecinde dinsel devrimi göz ardı edilemez bir aşama olarak belirleyen Türk Aydınlatmacıları, Reformasyonun ve onun en ihtişamlı uygulayıcısı Luther'inkine eşdeğer ritüellerin ve sembolik revizyonların peşine düştüler (camiye ayakkabıların çıkarılmadan girilmesi, oturakların konulması, org çalınması şeklindeki uygulamalar...).Kuran'ın Türkçeleştirilmesi sonrasında daha düşüncesizce bir atılım olarak ezanın Türkçe okunması, tamamıyla dini bir ahlak mihverine yerleştirerek millileştirme tasarısına bağlıydı

Arap-Acem kültürünün İslami bir kisve altında Türk kültürünü bozduğu, ilerlemesine engel olduğu düşünülmekteydi. "Allah yerine Türkçe karşılık gelen "Tanrı" denilmesi İslamiyeti Arap-Acem tesirinden arındırma siyasetinin bir sembolüdür. Bunun gibi değişiklikler dönemde dinin yıkılası bir bariyer olarak görüldüğü argümanından hareketle bir düşünüşe kalkışanların temel dayanaklarındandır.1924 sonrasında başlayarak Cumhuriyet döneminde bir İslamcılık akımının bulunup bulunmadığını tartışmaya açan; çok yakın zamanlara dek İslamdan, İslamcılıktan ve dinden konuşmayı, tehlikeli ve yasak bir sahaya girmek şeklinde tarif eden İsmail Kara örneğindeki gibi...(Kara İ. : "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi" Sunuş bölümünden)

Öte yandan "Kemalist taraf içerisindeki yaygın kanı, dini, tarihin derinliklerinde kalmış bir çağdışılık şeklinde değil, herşey gibi modernleştirilmesi lazım gelen bir olgu olarak gördü. Dinin içinden hurafeler temizlendiğinde, din, vicdanları ve toplumsal ahlakı düzenleyecek bir müessese olarak iş görebilirdi." şeklindeki diğer bir bakışta bu noktada hatırlanmalıdır. Uyuma ve terakkiye yardım edeceğini düşündüğünden Elmalı'ya tefsir yaptırtıp Kuran'ı Kerim'in daha fazla insanla buluşmasına vesile olan, 12 ciltten oluşan Buhari tercümesi ve şerhini yaptırtan Türkçe hutbeler vermiş olan hem dinden hem de dinin kendisinden rahatsızlık duyanların adını kullanarak yaralandıkları Atatürk; dini, ilerlemenin önünde bir handicap olarak tarif etmemiştir.

Bu bağlamda rahmetli Ahmet Taner Kışlalı'nın şu görüşlerini hatırlamak muazzam ölçüde yararlı olabilir:

"Aydınlanmayla dine saygının bağdaşmayacağını zannedenler ya bilgisizdir, ya aptaldır ya da aymaz! Batı'da Aydınlanma Dönemi düşünürlerinin çoğu ne dinsizdi ne de Allahsız. Eğer bugün Atatürk hayatta olsaydı yalnızca laiklik düşmanları ile savaşmazdı. Zannımca, din karşıtlığını hüner sayan bir avuç entelle de savaşır." (Kışlalı,1999:99-128)

Türk milli kimlik inşasının ve Türk milliyetçiliğinin dinle ilgili politikası, milliyetçiliğin dinsel yerleştirmeye yönelik yorumudur. Cumhuriyet düşünyapısının Şerif Mardin'in tespit ettiği şekliyle (1991:142) akla hitap ettiği kadar kalbe de hitap eden bir toplumsal ethos oluşturmadaki sınırlı fakat tek muvaffakiyeti milliyetçilik dolayımı ile tahakkuk etmiştir.

O nedenle milliyetçiliğin kutsallığı sekülerleştirilmekte yaptığı ikame fonksiyonu, epeyce fazlaca çalışma gerektiren bir mesele olmuştur. Bu sekülerleştirilme ve ikame operasyonu, gerek alternatif kaynak yetersizliğinden, gerekse Türk muasırlaşmasının 'cezri' karakterinden gelen aceleden dini kaynakların direkt aktarımına ve uyarlanılmasına büyük ölçüde başvurdu. Resmi milliyetçi söylemlerde dinsel semboller sıklıkla kullanıldı (Mert,1994:80). Özellikle devleti mukaddes addettiği vurgusu yapılan muhayyel kadim Türk töresiyle geleneksel din şuuru arasında derin 'alt geçitler' bulunur. "Millete ve devlete hizmet etmenin dine hizmet mefhumu ile muadil yapılarak anlam kazandırılması, Ülkemizde milli talim ve terbiyenin ilkelerinden olmuştur (Bora, 1998:123)

Kuruluş dönemini ele alırken, esasında ilk bakışta ilginç görünebilmekle birlikte dinsel milliyetçiliğin bir diğer kültüralizm tasarısı olarak Kemalizm ile süreklilik içinde geliştiği dikkatimizi çeker.

Dinsel milliyetçi söylem Kültüralizmi Kemalizm'den öğrenmiş ve bir bileşenini Batılılaşma atılımının bizi köklerimizden ayırdığı savı üzerine kurmuştur. (Taşkın, 2007:57) Kemalizm'in yeni bir ulusun küllerinden yaratılması vurgusu yaparken; müşahede edilen tarihi tekrar yazmaya ve yapmaya ilişkin modernist inanç olduğu gibi devralınmış; fakat "milli" kültürün tekrar canlandırılmasına yapılan vurgulamayla Garpcı çizgiye meydan okunmuştur.

Dinsel milliyetçiliğin milli kültürün tekrar ihya edilmesi projesinde "millet" bileşenlerine olduğu kadar devlete de yaslanmayı önemli görmesi de Kemalist kültüralizminden esinlenmiştir. Kemalizmi inşa eden nesile karşı bir elit akımı olarak gelişen dinsel milliyetçiliğin, devlet erkini sorun etmeyen yaklaşımı, muhalif olduğunda dahi kendisini devlette konumlanmayı getirmiştir. (Taşkın,2007:58)

Soğuk Savaş öncesinde ve sürecinde enteresan bir durum ortaya çıktı. Kemalist kurucu kuşak köklü kültürel ayrılık çabalarının toplumdan bekledikleri benimsenmeyi bulmadığına inanmaya başlamalarından itibaren düzenin neye mal olursa olsun muhafaza edilmesi endişesiyle davranmaya başladılar. Taşkın'a göre, statüko namına önemli değişimler isteyen çevreler ortaya çıktı. Bu rakiplerden bazıları İslami tahayyüllerinden dolayı ihya etme arzusunda oldukları geleneğe ilişkin gerçekçi ve kalıcı kaynaklara sahiptiler. İsmail Kara'nın deyimiyle Kemalistler o gün ve şu anda sürmekte olan korkularına karşın, merkez sağın melez politik hüviyetinin biçimlenmesine çok öncelerden katkılarını yaptılar. (Kara.1987 :104) Bu noktada "Kemalistler legal milli siyaset sahasını milliyetçilikle sınırlamak suretiyle milliyetçiliğin gün geçtikçe bizatihi kendilerine de zararı dokunacak tefsirlerinin önünü de açmış oldular." biçimindeki iddiaların olduğu anımsanmalıdır. Samet Ağaoğlu'nun şu ifadeleri söz konusu iddialar arasında muhtemelen en sivri olanlar arasındadır: "Kendisine dilediği kadar devamlı inkılâpçı desin, Halk Partisi gerçekte sadece biçimsel inkılapların sınırı içinde kalan yönetimi bir kadronun tekelinde bulundurmak düzeninin koyu muhafazakarı olmuş ve böylelikle de inkılapların ilerlemesinin önünü kendisi kesmişti. Kemalizm'in git gide ihtisaslaştığı koruma teknikleri sonrasında merkez sağ iktidar devirlerinin bürokratik ve sivil kadroları tarafından rahatlıkla devralınmasının sebebinin de burada aranması gerekir.(Taşkın, 2007 :71 (Aktaran Samet Ağaoğlu, Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru))

3.3. Manevi Gıda Arayışı

1940'lı yılların ortalarından başlayarak milli din siyasetinde yeni bir evreye geçildi: din milli ahlakın resmi bir ödevi şeklinde kurumlaştı. Devlet dine daha fazla ve sistemli yatırımlar yapmaya başladı. Bu tutum Kemalist tarihin yazılışında “devletin dini gericiliğe ödün vermesi” olarak kodlanır. Bu ahval 1930'lu yıllar sona ererken devlet seçkinleri içerisinde “dinsiz bir millet yaşayamaz”, “manevi bir gıda lazım” yakınmaları ile ortaya çıkan zihniyetin ürünüydü. Gerek ahlaki kuvvet olarak, gerekse milli bağdaşıklığı güçlendirecek bir faktör olarak dinin yararları anlatılmaya başlandı. Bu bir sapma değildi; devletin milli ideolojisinin ciddi bir eksikliğini tamamlama arayışıydı. Bu sürecin paralelinde, politik ve ideolojik düzlemde, dini, milli kimliğin temel öğeleri içinde gören zihniyet kendi alanını genişletmeye başladı.

Dinin ihmal edilmiş olmasından şikayetçi olmak ve milli yaşayıştaki vazgeçilemez yerinin altını çizmek amacıyla, Türk Ocaklarının 1949 yılında tekrar açılması, mühim bir platform olmuştur.

Devrin önemli İslamcılar arasında gösterilen Eşref Edip, “dinsiz Türkçülüğün yerini müslüman Türkçülük alırsa yeni Türk Ocaklarının gerçek manada milli bir kuruluş haline geleceğini” “milleti kurtuluşa erdirecek biricik doğru yolun bu olduğunu”, “milliyeti oluşturan öğelerin tümüne din karışmış” olduğunu “gerçek Türkçü olmanın bir sonucunun da ihlaslı müslüman ve dindar olmak” olduğunu (Kara, 1994:45-6) ifade ediyordu.

Kapatıldıktan sonra Türk ocaklarının tekrar açılması dindar bir milliyetçilik rüzgarı estiğinin karakteristik işaretidir. Bu buluşma, 1950 ve 1960'lı yıllar süresince mayalandı. Sağ kanattan çok kalabalık bir gazeteci, yazar, akademisyen, polemikçi... Bu birleşime maya çaldı. Devleti mukaddes gören “Türk Töresi” ile devlet idarecisine itaat emreden dini bilinç arasında bağlar kuruldu. Devlet-Millet-Din birbirinden ortaya çıkan ulvi değerler olarak kaynaşarak topaklaştılar. (Bora, 1998:126)

Türkçülük ya da daha genel bir ifadeyle etnisist bir milliyetçilik ile İslamcılığın lehimlenişinin diğer yönünü yani İslamcılığın milliyetçiliğe doğru yönelişini de ele almak gereklidir. Türkçü milliyetçilik mahalinde bu cereyanın mugayir bir dalı şeklinde doğan, git gide İslamcılığa daha yakinen konumlanmakta olan Anadoluçuluğun, gerçek hayattan alınmış dinsel deneyimi mistifikasyonu ile, müslüman-Türkleri bir çeşit hakiki millet sayışıyla, söz konusu buluşmada fazlaca etkili olmasa bile en ince ayrıntılarına kadar pay sahibidir. (Bora, 1998:129)

İslamcı cereyan 1970'li yılların sonlarına kadar milliyetçi-muhafazakar çizginin dayanağını oluşturdu. (Bora, 1998:131) Bizlerin günümüzde “İslamcı” olarak isimlendirmekte sakınca görmediğimiz pek çok insan kendi dönemleri içinde “muhafazakar milliyetçi” diye tanınmışlar, kendileri de bu minvalde mücadele sürdürmüşlerdir. (Kara, 1994:Kitabın Sunuş Bölümünden)

Bu devrin İslamcılığı, anti-komünist seferberliğin hizmetinde, etno-dinsel camiayı muhafaza refleksinin etrafında belirleniyordu; İslami hüviyet olarak esasen etno-dinsel camiayı yüceltici, ırkçı ve şoven damarı kuvvetli bir ethos tekrar üretiliyordu.(Bora, 1998:131) Dönemdeki “muhafazakar” kavramının bir yönüyle “ Türkçü, ırkçı, Turancı ve resmi ideolojiden ayrışmayı belirttiği, öbür yandan kapalı olarak dinsel öğeleri ortaya çıkardığı söyleniyor olsa da bu durum ana çerçevenin milliyetçilik olduğu hadisesini örtbas edemez diyen İsmail Kara'da böylesi bir görüştedir. (Kara, 1994) Bilhassa I. Cihan Harbi ve Milli Mücadeleyle güç kazanan milliyetçi düşüncelerin din ile, İslamiyetle uzlaştırılmış, ihat edilmiş bir milliyetçilik olduğu göz ardı edilemez (Kara, 1994) Her şeyden önce İslami akımın geleneksel temel yapısında, dinin birincil önemde hatta kurucu amil görüldüğü bir Türk milliyetçiliği anlayışının kolaylıkla kabul göreceğini söyleyebiliriz.

1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadarki anti-komünist seferberliği beslemiş taşra dini milliyetçiliğin atmosferinde, müslüman=Türk özdeşliği siyasi-ideolojik gerekçelendirmeden bağımsızdır, bir ön kanıttır. İslamla Türklüğüruh-şuur, beden-ruh, madde-mana tamamlayıcılığı gibi bir tözsel bütünlük ilişkisi içerisinde takdim etmeye çalışan ülkücülerin 'pratik metafizik' doktrinlerine, dinsel milliyetçi söylemde müracaat eder. (Bora, 1998 :133)

"Anadolu", "bu topraklar", "bu ülke" vb. imgeler vekâletini üstlendikleri İslami değerlerin rahatlıkla muadili hatta bazen ikamesi yerine geçerler. İslamcılığın alternatif millet deyiminin, kutsallık ve sahilik kaynağını tersine, yani 'milletin sinesi'ne çevirmeye fazlasıyla müsait olduğu ifade edilebilir.

Müslümanlık dini kimliklerin çoğu gibi, ilke olarak iradi seçişe dayanıyor. Bazı vasıfları edinmeye, vecibeleri yerine getirmeye bağlı olarak herkesin 'hak edebileceği' bir kimlik. "Ümmet dışlayıcı değildir herkese açıktır, sınır tanımaz, bütün dünya onun vatanıdır". Buna mukabil dini kimliğin taşıyıcısı ve uygulaması olan cemaatler tarafından sahiplenilmesi ölçüsünde, iradi seçiş ve 'marifet' ölçüsü fiilen marjinalleşiyor. Bu ideolojik döngü tamamlandığında, dini cemaatlerle seçişlerle ve kemale ererek kurulacak bir topluluk olmaktan çıkıp bir etnik topluluğa dönüşüyor. Bunun İslamcılık içindeki "hidayet" ve "hakimiyet" ölçüleri arasındaki çatışmaya ilişkin tartışmayı doğrudan ilgilendiren bir temel çelişki olduğu düşünülebilir mi sorusunun yanıtlanması önem kazanıyor.

4 Dinsel Milliyetçiliğin İzleri

4.1. "Değişik İzler": Nurettin Topçu (İslami Bir Sosyalizm)

Dinsel milliyetçi söylemde kapitalizm ve teknoloji eleştirilerinin azlığında önemli bir istisnai isim, Nurettin Topçu'dur. Topçu'nun fikriyatına bakmanın bu bağlamda anlamlı olabileceğini düşünüyorum.

Topçu, milliyetçiliğin önemli isimlerindendir. Muhafazakar bir tutum olarak din adına geleneğe ve cemaate sahip çıkar. Öte yandan "İslamcılar, adalet ve hakikat kahramanlığı sergilerken kimlerin hakkını savunduklarını kimler için kimlerden adalet talep ettiklerini bilmiyor, kim olduklarını haykıran bir sesle ortaya atılmıyorlar. Bunlar nasıl bir dava uğruna ve kimlere karşı seslerini yükseltecekti? İslamcılar ümmet devrinin artığı ile millet kuvvetini yaratacaklarını sanırlarken, bir coğrafya ve iktisadın yaşattığı asıl milli tarihi unuttular." (Topçu,1972:142-52) derken dini içine düştüğü kuruluştan kurtaracak felsefi-mistik düşünce eşliğinde teorik ve soyut mistisizme yanaşır.

Teknolojiyle ve müspet ilimle özdeşleştirilen maddi medeniyetin süzülerek, ayıklanarak devralınmasına karşıdır. Kültürle uyumlu bir teknolojiyi talep eder, medeniyet karşısında kültürü savunur.

"Büyük sanayinin makineleştirerek çileden çıkardığı bugünün cemiyeti, kurtarılmaya (ve devlet otoritesine) muhtaçtır." diyen Topçu'nun modernleşmeyi, muvaffak olunacak bir iş gibi değil alt edilmesi gereken bir bela gibi gördüğünü söylemek biraz abartılı gelse de yanlış olamayacaktır. (Topçu, 1969:57) Açık bir sanayi ve teknoloji karşıtlığı ve bir anti-komünizm ortaya koymaktadır. Büyük sermayeye, Yahudi'ye, kozmopolitizme, zenginlere, demokrasiye ve partilere olan sert çıkışları bazen faşizan niteliktedir. Devlet otoritesini özler ama devletçilere daima şüpheyile yaklaşır. Kent hayatını çirkin ve bozucu bulur, kırsal hayatı toprağa bağlı yaşamı "asıl" addeder; ruh-madde uyumu orada vardır. İslami bir sosyalizmden söz etmiş, Toprak Reformunu savunmuştur. (Topçu, 1969: 66) Hatta bu aykırı görüşlerinden ötürü milliyetçi ve muhafazakar çevrelerce Marksistlikle suçlanmıştır.

Devlet ve Demokrasi kitabındaki şu görüşlerini nakletmek gerek Topçu'yu gerekse dinsel milliyetçiliğin düşünüş bileşenlerini anlayabilmek adına önemli olabilir: “garp medeniyetine dahil olan milletler arasında bulunduğumuzu söylüyoruz. Asyalı bir millet olmayı kabul etmiyoruz. Avrupa'nın kapısında değil içinde bulunduğumuzu iddia ediyoruz lakin bu medeniyetin dairesi içinde milli kültürümüzün yeri ne olacaktır? Zira garplılaşıma hareketlerimizde milli kültürden sıyrılma hamleleri aşikâr görülüyor. Bir buçuk asırdan beri memleketimizde yapılan inkılaplarda daima bu karakter göze çarpmaktadır. Milli kültürden sıyrılarak garbın medeniyet ve kültürüne teslim olma yolunda kullanılan yegâne metod ise, garbın taklidi olmuştur. Avrupa milletleri ayrı ayrı kendi romantizmini yarattı biz taklit ettik. Garp fikriyatı Pozitivizmi doğurdu, bizse hemen dokunduğundan başkalarına inanmayan körler gibi pozitivist oluverdik. Bu şaşkın hamlede öyle ileri gittik ki garbın ve insan düşüncesinin iki bin yıllık çocuğu olan metafiziği bir yumruk darbesi ile hocaların kucağına fırlattık. Bu da taklidin şaşkınlığına bağışlanmalıdır. Bir buçuk asır devam eden bu trajedi nedeniyle kendimizden tamamiyle uzaklaştık. Ruh sahasında emperyalist toplumlar olarak yer alabildik.”

Dinsel milliyetçiliği anlama çabamda muazzam ölçüde yararlandığım ve son derece özgün fikirlere sahip olduğumu düşündüğüm Topçu'nun demokrasiye ilişkin görüşlerini hatırlatmak özgünlüğünün somutlanması noktasında fevkalade önem taşımaktadır. “Batı menşeli her düşünce gibi, demokrasi toplumumuzda “amentü” gibi hıfzettirildi, tartışılmadı ve tenkit edilmedi. Ahlak ve hukuk yönünde analizi yapılamadı. Değerine ilişkin itirazlar yapıp yanıtları aranmadı bir kelimeyle üzerine düşünülmeden düşünüp taşınmadan kabullenildi.

Bundan dolayı istibdadın çilesini tamamladıktan sonra demokrasi denilen Rousseau'nun değişiyile bu “ilahiler rejimi” nin epeyce sıkıntısını çekmeye mecbur kaldık.” (Topçu, 1969: 16-27)

Milli kültürümüzü ırkımızın, tarihimizin, mayasıyla yoğurmamız, dinimizin ruhuyla doldurmamız gerekliliğine parmak basan Nurettin Topçu Anadolu'nun coğrafyasından kan, İslamiyetten ruh ve Türk'ün tarihinden yaşam alamayan bir Türk kültüründen bahsedilemeyeceğine vurgu yapar.

4.2. “Değişmez İzler”:Necip Fazıl

Necip Fazıl tüm fikriyatını İslam görüşleri ile karma çabasında olan ve her zaman ısrarla bunun savunuculuğunu yapan bir edadadır Hemen hemen hiçbir eserinde dini sorgulayan bir yaklaşım görülmez. “Büyük doğu” imzasıyla çıkan İslam İnkılabı yazısında onun aileden veyahut Osmanlı'dan devralmış olduğu, donuklaşarak kutsallaştırılan din telakkisine çok sıkı sarıldığını görmek zor değildir: “Bu ülkü, herhangi bir düzene karşı başka bir düzen önerisi ve propagandası yapmak değil; Türk'ünden, Arap'ından, İranlısından, Hintlisinden, Endonezyalılarından, Çinlisinden ve başkaca falanından filanından hiçbirisine has olmaksızın, İslam dünyasının tüm yeryüzüne, kavimler ve tarihi olgular üstü mücerret ve hakiki kimlik ve şahsiyetiyle saf bir ideal ve münezzeh bir ideolocya halinde belirtmek işidir.” (Aktaran: Kara,1994: 257 (Büyük doğu: 1949,sayı:1-8)) Yine, kapitalist ve liberala “gel de, bireydeki hürriyet ve mülkiyet hakkının maddi ve manevi bütün hakikatini ve kefaletini İslamiyette gör!”, sosyaliste ve komüniste “gel de, birey hakkına ve bireyde değişik keyfiyet payına dokunmadan iş gören iktisadi ve içtimai teavün ve tesviye etkenini ve sermaye tahakkümü karşında zabıta amilini İslamiyet'te bul!”, faşiste “gel de, bireysel özgürlükleri nefsanî müdahalelerle incitmeksizin tüm insanları ister gönüllerinden ve ister cisimlerinden kavrayıcı hak ve hakikatin saltanat ve nizamını İslamiyette müşahede et!” (Kara,1994:285) şeklindeki sesleniş aynı zamanda İslam'ı diğer siyasi “izm”lerle karşılaştırması belki aceleci, eksik ama yanlış olmayan ifade ile Necip Fazıl'ın dini ideoloji kisvesine soktuğunu göstermesi açısından mühimdir.

Devletimizin başından bugüne kadar beş yolu olduğundan söz eden Kısakürek bu beş yolu ayırırken yine İslam noktasından bakar ve şöyle izah eder:

İlki asfalt cadde: Kuruluştan Kanuni'ye kadar, iki yüz elli sene

İkincisi bataklık ve toprak yol, Kanuni'den Tanzimat'a dek... Üç yüz sene

Üçüncü çıpırlı ve kayalık yol, Meşrutiyete dek yetmiş sene

Dördüncü keçi yolu, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e dek

Ve nihayet Cumhuriyetten bugüne kadar: köstebek yol...

Osmanlı tarihini ve Cumhuriyet tarihini değerlendirirken duygusal bir boyutla karşımıza çıkar Necip Fazıl. Osmanlı bu bağlamda beşeriyetin en ideal numuneliğidir. Osmanlı'ya ilişkin keskin taraflaşmanın bir ucunda bulunur ve çoğunlukla bir tarafa duymuş olduğu öfkenin onu hakkaniyetli davranmaktan alıkoyduğu yönünde eleştirilmiştir.

Türk Ocaklarının cansız klişecilikten kurtarılması ve yepyeni bir ruhla doldurmasına dikkat çekişi, geleneği tüm unsurlarına kadar kutsayan bir eğilim içinde olduğunu ve milli kültüre verdiği önemi gösterir. Milli bir kütüphanemiz olmamasından kaynaklı serzenişi (Bu serzenişlerin en katı hali ile karşı karşıya olan Hasan Ali Yücel olmuştur.) ve kültür kökümüz olarak tanımladığı Osmanlıca eserlere önem verilmediğine dikkat çekmesi geleneğe ve Osmanlı'ya verdiği önemin örneklerin dendir.

İslam'a, milli kültür ve öz değerlerimizi muhafaza etmemiz açısından da sıkı sıkıya yaslanmamız gerektiğini vurgular. Türk-İslam sentezi düşüncesini ortaya atan Ahmet Er ile bir araya gelen Arvası, bu iki kimliğin birbirinden ayrı düşünülemeyecek olmasından ötürü sentez sözcüğünden hoşlanmadığını belirtmiş ve böylece "Türk-İslam ülküsü" tamlamasında mutabakata varılmıştır. O döneme damgasını vuran muhafazakâr milliyetçi Necip Fazıl Kısakürek'in de etkisiyle, popüler milliyetçilik düşüncesi kendisini İslamlıkla bütünleştirmiş olacaktır. Bu doğrultuda oluşan MHP, kendi kadrolarının yanına özellikle Milli Selamet Partisi'nden bolca nefer toplamış ve hızla büyümüştür.

4. 3. "Değişken İzler": İsmet (Özel)

60'ların dinamik solcusu, 70'lerin başında 'hidayet'e eren Özel, 1980'li yıllarda medeniyet hakkında esaslı teoriler ortaya koydu. Batı teknolojisinin üstün nitelikleri karşısında müslümanları, fert fert insani niteliklerini geliştirdikleri bir sistem kurmaya davet etti. Batı uygarlığını tamamiyle dışlamaktan imtina etmedi. 1990'lı yıllarda İsmet Özel'in fikirlerinde yeni ve sıradışı kıpırdanmalar oldu.

Son derece çarpıcı ifadeleri, fikirlerine katılınca da, katılınmasa da "İsmet Özel ne diyor?" sorusunun devamlı heyecan uyandırıcı olmasını sağladı. "Kendine tebliğ edilen nöbet esnasında şekerleme yapan herkesin öldürüldüğü bir Türkiye'de yaşamak istiyorum", "İslam terörizm, değil mi? Neden değilmiş? Bu saçmalığı hepimiz yuttunuz! Ben bir müslüman olarak, müslümanın terörist olarak anlaşılmasından hiç endişe duymuyorum!", "Kadınlara sunduğum format kölelik. Bunu gönüllüce, çok arzularak yapması lazım"... Ayrıca son dönemlerdeki "Kadınlar inektir. Boğalar mutsuz, inekler mutludur." sözleriyle bu kez medya arenasında dişi arslanların önüne atılan İsmet Özel toplumbilimciler, profesörler, feminist olmadığı halde kendisini feminist sananlarca öfkeyle anılıyor.

Tüm dünya tarihinin ekseninde Türklerin olduğu iddiasını gerek, “Türklük başından itibaren İslamiyetin kılıcı olarak tarihi arenada yer almış bir kavramdır. Araplar da İslamiyetin kılıcı iken Türk’tü.” sözleriyle gerekse Osmanlı döneminden sürekli “O zamanki Türkler” şeklinde bahsetmesiyle gündemde tutmaya çalışıyor.

“Türk milletine üzerinde yaşadığımız topraklar dışında bir tekevvün alanı seçmek ve Türk milletinin köklerini İslam öncesi etnik damara uzatmak onu kokmuş bir tuzla baş başa bırakmak demeye gelir. Tuz eğer bize etin bozulmasını önlemek için gerekiyorsa milliyetçiliğimizin esasının ‘din’ olduğu fikrinden zerre kadar inhiraf etmememiz gerekir. Hangi din? Onu seçmek size kalmış... Türklüğün müslümanlıktan başka bir şey olduğu düşüncesiyle hareket ederseniz bozulmanın, yozlaşmanın ve çaresizliğe kapılmanın önünü alamazsınız” (Özel, 2002: 108) diyen İsmet Özel Kafirle çatışmayı göze alan müslümanı Türk olarak değerlendirip müslüman olmayanın Türk olamayacağını belirtiyor. Özel’e göre uzlaşmayı kabul eden Türklüğü reddediyor ve müslüman olmayan Türk de olamıyor.

Türkiye’nin müslümanlaşmasını damıtılmış bir ifade ile, denizin dalgalanmasına benzeten Özel’e göre, dalga nasıl denizinsse onun bir parçasıysa müslümanlıkta öylesine Türklüğüdür onun bir parçasıdır. (Kara, 1994: 662)

SONUÇ

Ülkemizde “dincilik” ve “milliyetçilik” nosyonlarının birbirine bağlı kullanımı (özellikle sol politik jargonda) adettendir; bundan daha da şiddetli olan, sosyalistlere has “gerici-faşist” kavramlarıdır. Bu ikizleme ülkemizin en ciddi şekilde siyasallaştığı ‘1960’lar-‘1980’ler döneminin anti-komünist tepkimeyle tayin edilmiş ortamından kaynaklanan bir deneyime dayanmaktadır. Ve sözkonusu deneyimle yoğrularak yükselen sol üzerinde Kemalizmin devam eden etkilerini de yansıtmaktadır. Lakin, sadece o deneyim, milliyetçilik ile dinci ve dinsel ideoloji arasındaki bağı aydınlatmaya elvermiyor. Kuramsal olarak olanaklı olmadığı gibi aktüel politik düzlemde de elvermiyor.

Modern öncesi çağda insani varoluşa hayata dünyaya ilişkin mana haritasının eksenlerini tayin eden din; milliyetçi düşüncelerin şekillenmesinde tesirli olmuştur. Aksine olarak ise; millet ve milliyetçilik inşaları, dinin içtimai şekillenmesini tayin etmiştir. Dinin ideolojize olduğu, daha doğrusu dini hissiyat ve düşünce biçiminin, öbürleri gibi bir ideoloji ve bir dünya görüşü olarak konumlandığı tezini savunanlar bunun dinin milliyetçilik mecrası içinde bulunmasından kaynaklandığını iddia ederler.

Milliyetçi düşünyapının, sığ modernist tefsirlerin tersine dini tasavvurları berhava etmeyerek, dönüştürüp sürdürdüğünü; milliyetçiliğin pekçok araştırmanı vurguluyor. Benedict Anderson’un Hayali Cemaat’lerinin ana izleği beklide budur. Benedict Anderson milleti, yazgıyı devamlılığa, tesadüfî manaya dünyevi bir şekilde dönüştüren bir kültürel düzen olarak dinsel cemaatin sürekliliğini temin eden bir sistem olarak görmektedir. (Anderson,1993:25-6) Milliyetçiliğin dinsel tasavvuru dönüştürmedeki gördüğü işlemin özü, kutsallığın dünyevileştirilmesidir. Milliyetçilik, tinsellik ihtiyacını ve kutsal kavramını modern bir aşkınlıkla karşılamaktadır. Bu aşkınlığın başvuru yeri milletin kendisidir. Millet, kudsi bir biz ülküsü, bir özsevgi tarzı, bir ortaklaşa kendini yüceltiştir.

Milliyetçiliğin modernlik ile duygudaş bir karakteri bulunduğu gibi din ile duygudaş bir karakteri de bulunmaktadır. Milliyetçilik, mülhazanının realize olduğu, rasyonelleştiği bir anda, yeni bir gizemin ortaya çıkışıdır; cemaat hissinin almış olduğu yaraya bir merhemdir; ona bu fonksiyonuyla tutkun ve minnettar olan bir mütefekkirin coşkulu söylemiyle “çözümlemeli akıla, soğuk zekaya, tahripkar atomize edici bir birleşmeye, ruhsuz mekanikçiliğe, yoğunlaşan yabancı

etkilerine, yalınkat ampirizme, köksüz kozmopolitizme, insan, doğa, hak, hukuk hakkındaki soyut kavramlara, değerler ve kültürler karşısındaki duyarsızlığa” tepkiyi yansıtmaktadır. (Isiah Berlin)

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, S. (1972). “*Demokrat Parti’nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru*”, Baha Matbaası.
- Akçura, Y. (1976). “*Üç Tarz-ı Siyaset*”, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Anderson, B. (1993). “*Hayali Cemaatler*”, (Çeviri: İskender Savaş), İstanbul: Metis Yayınları.
- Balaban, M. R. (1974). “*Son Asrın İlim ve Fen Adamlarına Göre İlim-Ahlak ve İman*”, Ankara: DİBY.
- Berger, P. (1994). “*Dinin Sosyal Gerçekliği*” (Çeviri: A. Çoşkun), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Eliade, M. (1995). “*Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*”, (Çeviri: Mehmet Aydın), Konya.
- Freyer, H. (1964). “*Din Sosyolojisi*”, (Çeviri: T. Kalpsüz), Ankara: AÜİFY.
- Günay, Ü. (1998). “*Din Sosyolojisi*”, İstanbul: İnsan Yayınları.
- (1986) “*Modern Sanayi Topluluklarında Din*”, Kayseri: EÜİFY, Sayı: 3,
- Kara, İ. (1994). “*Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi III*”, İstanbul: Pınar Yayınları.
- (1994) “*İslamcıların Siyasi Görüşleri*”, İstanbul: Risale Yayınları.
- Kara, M. (1997). “*Kurumlar Sosyolojisi*”, Ankara: Vadi Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (1999). “*Ben Demokrat Değilim*”, Ankara: İmge Kitabevi.
- Koçak, F. (2009: 19 Şubat). “*Pozitif Gazete*”
- Mardin, Ş. (1995). “*Din ve İdeoloji*”, İstanbul: İnsan Yayınları.
- (1991). “*Türkiye’de Din ve Siyaset*”, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, N. (1994). “*Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*”, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Özel, İ. (2002). “*Cuma Mektupları 6*”, İstanbul: Şule Yayınları.
- Öztürk, Y.N. (2008). “*Allah İle Aldatmak*”, İstanbul: Yeni Boyut.
- Polat, B. (2014). “*Niğde ve Çevresinde Ateşle İlgili İnanışlar Çiftlik İlçesi ve Çevresi Örneği*”, I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı. C.II. Niğde.
- Bora, T. (1998). “*Cumhuriyet, Demokrasi ve Muhafazakar Türk Milliyetçiliği*”. Birikim, S. 115.
- Taşkın, Y. (2007). “*Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya*”, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topçu, N. (1969). “*Devlet ve Demokrasi*”, İstanbul: Hareket.
- Yıldırım, E. (1999). “*Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*”, İstanbul: Bilge Yayıncılık.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Kara, B. (2017). “Dinsel Milliyetçilik / Religious Nationalism”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 12/2, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11405>, p. 121-138.